

Григорій Рудий

КИЇВСЬКІ ГАЗЕТИ 1918—1919 рр. — ДЖЕРЕЛО
ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРІЇ УНР
В РЕЛІГІЙНІЙ ТА КУЛЬТУРНІЙ СФЕРАХ

Уперше на підставі матеріалів київських газетних видань 1918—1919 рр. висвітлено проблеми церковно-православного та культурного життя в Україні за доби Директорії УНР.

Ключові слова: Директорія УНР, українська Церква, наука, освіта, культура, українізація, газетна періодика.

Впервые на основании материалов киевских газетных изданий 1918—1919 гг. освещены проблемы церковно-православной и культурной жизни в Украине в период Директории УНР.

Ключевые слова: Директория УНР, украинская Церковь, наука, образование, культура, украинизация, газетная периодика.

On the basis of Kyiv newspapers of 1918—1919 yrs problems of clerical Orthodox and cultural life in Ukraine during the UNR Directory era have been illuminated for the first time.

Key words: UNR Directory, the Ukrainian church, science, education, culture, Ukrainization, newspaper's periodicals.

Складний і насичений швидкоплинними подіями період Директорії УНР репрезентований усіма видами історичних джерел, зокрема газетною періодикою. Тогочасні київські газети є важливим джерелом історико-дослідницького процесу, оскільки містять багатопланову тематичну інформацію як про політичне, соціально-економічне, культурне, так і повсякденне життя українців. Протягом тривалого часу через ідеологічну заангажованість і вибірковість радянської доби у вітчизняній історіографії досліджувалася лише

більшовицько-радянська періодика. Газетні видання, що не перебували на компартійно-радянській платформі, кваліфікувалися як контрреволюційні і зберігалися у спецсховищах. З огляду на це більшовицька преса тривалий час була об'єктом посиленої уваги радянських джерелознавців. У другій половині 50-х — 80-х рр. XX ст. партійно-радянська періодика постійно досліджувалася у працях В. Будникова, Г. Вартанова, М. Дмитрієнко, Я. Калакури, І. Копотієнка, Б. Корольова, В. Солдатенка та інших науковців.

Паралельно з радянською історіографією періодичні видання доби Директорії вивчалися і закордонною українською. Зарубіжні науковці досліджували здебільшого україномовну газетну періодику національно-патріотичного спрямування. Проте вони були позбавлені можливостей скористатися радянськими архівами та колекціями газетних видань, більшість яких перебували на спеціальному зберіганні. Газети періоду Директорії УНР почали активно досліджуватися лише в незалежній Україні.

Варто відзначити, що до цього часу повний зведений бібліографічний показник тогочасної газетної періодики ще не створено. Газети доби Директорії дуже різноманітні за напрямом і змістом. Це — державні військові, громадські, партійні, просвітницькі й релігійні видання.

Газетна періодика — важливий складник історико-дослідницького процесу як за змістом, так і за формою подання відомостей про програми політичних партій, діяльність органів державної влади, громадських, просвітницьких, релігійних організацій. У цій статті автор ставить метою зосередити увагу на аналізі київських газетних видань як одного з важливих сегментів джерельної бази Директорії УНР. Усі важливі питання політики, економіки, культури і повсякденного життя відображалися у тогочасній київській періодиці. На її сторінках можна знайти не тільки констатацію фактів та відображення подій зазначеного періоду, а також оцінку й аналіз конкретних явищ і закономірностей розвитку соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного життя в УНР, окреслення проблем і пошук шляхів їх вирішення. Послідовність і оперативність газетної інформації, її синтетичний характер посилюють цінність цього важливого виду історичних джерел. Однак у вітчизняній історичній науці ще й досі немає спеціальних комплексних дослід-

жень, що розкривали б загальні тенденції розвитку київських газетних видань, їх специфічності як наративного джерела. Упродовж доби Директорії у Києві, за підрахунками автора, виходило 17 газет. Серед них найбільше суспільно-політичних — 14. За періодичністю переважав тип щоденних газетних видань — 10. Більшість із них видавалися українською мовою — 11. Також розповсюджувалися й російськомовні видання — 5. Газета «Слово» друкувалася російською й українською мовами одночасно. Найбільш інформативними є київські газети «Відродження», «Київські губерніяльні вісти», «Народня воля», «Нова Рада», «Робітнича газета», «Ставка», «Трибуна», «Український вісник», «Україна», «Українська ставка», «Український тижневик».

Значне місце на сторінках газетних видань, зокрема газети «Слово», відведено проблемам церковно-православного життя в Україні. Аналіз газетних публікацій свідчить, що органи Директорії, насамперед Міністерство віросповідань, яке у січні 1919 р. було перейменовано у Міністерство культів, були орієнтовані на повну незалежність української Церкви від Московської патріархії. У зв'язку з цим не тільки послідовно впроваджувалася українізація державних церковних органів, а й зобов'язувалися релігійні організації вести діловодство, листування, метрикацію українською мовою. У тогочасних газетах трапляються твердження про те, що і духовенству, і мирянам необхідно знати: Бог благословив усі мови, зокрема й українську [35].

У виданнях є також публікації, в яких питання українізації Церкви розглядається в історичному контексті. В одній із статей зазначалося, що проросійське духовенство в Україні переважно налаштоване вороже до української справи. Беручи до уваги, яких змін зазнало українське православ'я під впливом Московської патріархії, легко буде встановити, що українська Церква повинна бути повністю незалежною від Москви, а також які кроки необхідно зробити на цьому шляху, аби стати такою, якою вона була на початку. А коли Церква повернеться до своїх витоків, тоді вона не зможе загрожувати українській державності і знову сприятиме розвитку національної культури [18].

На сторінках періодичних видань друкувалися критичні матеріали про діяльність Всеукраїнського собору за доби Гетьманату [32],

ставлення Московської патріархії і патріарха Тихона до автокефалії української Церкви [22].

У газетах широко надавалася інформація про арешт командуванням Осадного корпусу митрополита Київського і Галицького Антонія та архієпископа Євлогія, які продемонстрували жорстку позицію у ставленні і до антигетьманського повстання [13]. Особливо високою у загальному масиві джерел з питань розвитку церковного життя була питома вага матеріалів про вжиті Директорією заходи щодо створення самостійного керівного церковного органу в Україні. Зокрема, київські газети інформували українську громадськість про ухвалення 1 січня 1919 р. урядом Директорії Закону «Про Верховну владу в Українській Автокефальній Православній Миротворчій Церкві». Згідно із Законом, Українська православна церква проголошувалася автокефальною і незалежною від Московської патріархії і вся верховна церковна влада в Українській державі мала належати Всеукраїнському православному собору. За нашими підрахунками, у висвітленні теми церковно-православного життя в Україні переважали аналітичні жанри — статті і кореспонденції.

Дослідження тогочасної періодики як історичного джерела дає змогу з'ясувати питання про місце освітньої проблематики в загальному потоці суспільної інформації. У київських газетах регулярно порушувалися проблеми реформи системи освіти в Україні, запровадження обов'язкового безкоштовного навчання, організації початкової, середньої, вищої та професійної освіти, підготовки вчителів для української школи, забезпечення освітніх установ підручниками і навчальними посібниками тощо. Серед них найголовніша — розбудова рідної школи та українізація всієї освітньої системи. На сторінках тогочасних газет відзначалося, що насамперед треба звернути увагу на рідну школу, бо вона є основою майбутнього українського народу [31].

Як свідчить аналіз періодики, за Директорії найбільша увага приділялася висвітленню ухвалених урядом постанов, розпоряджень Міністерства освіти щодо подальшого розвитку початкової освіти. Натомість зменшилася порівняно з періодом Гетьманату 1918 р. кількість публікацій з питань заснування нових шкіл і підготовки педагогічних кадрів. Домінуючим жанром у висвітленні проблем початкової школи були статті і кореспонденції. Група газетних

матеріалів (авторства переважно вчителів) відображає конкретні шляхи перебудови середньої освіти, покращання управління процесами діяльності середньої школи. Зокрема, пропонувалося звернути пильну увагу в 1918/1919 навчальному році на видавання шкільних підручників та підготовку педагогічних кадрів для середньої школи в реформованих учительських інститутах і семінаріях [2]. Особливу увагу газетна періодика того часу приділяла висвітленню та впровадженню української мови у школах. Зазначалося, що освіта може бути корисною лише рідною мовою [37]. У виданнях також є публікації, в яких йдеться про незадовільну роботу початкових, середніх і вищих навчальних закладів у радянський період [1]. У київських газетах друкувалися матеріали про розвиток вищої школи за доби Директорії. Більшість публікацій тогочасної періодики присвячено пропагуванню ідеї національної вищої освіти.

Поряд із цим критично переосмислюється національно-освітній процес, набутий досвід у період Гетьманату. Зокрема, в київській газеті «Трибуна» від 26 грудня 1918 р. повідомляється про створення при Міністерстві освіти комісії з перевірки моральних і політичних якостей співробітників колишнього Міністерства народної освіти і мистецтва [4]. Багато місця газети відводять темі підготовки і відкриття українських університетів. При цьому увага видань була звернена на розвиток національних вищих навчальних закладів у тісному зв'язку з Українською академією наук [3].

На сторінках періодики регулярно друкуються матеріали про недоліки в діяльності вишів. Так, у дописі Олександра Грушевського, опублікованому у газеті «Трибуна» від 3 січня 1919 р., повідомляється про незадовільні умови для слухачів другого курсу на вечірніх заняттях Українського народного університету у Києві [10].

Тогочасна київська періодика також містила інформацію про розвиток української науки за Директорії.

На підставі аналізу газетних матеріалів можна зробити висновок, що в зазначений період домінуючою темою було реформування Української академії наук у Києві.

За жанровою ознакою більшість публікацій представлена статтями і кореспонденціями.

Значне місце на шпальтах газет займають матеріали про діяльність державних органів, наукових установ щодо ревізії рішень

гетьманського уряду про розвиток УАН. Зокрема, повідомляло-ся: «Комісія Українського наукового товариства у Києві (голова — М. Грушевський) переглянула Статут УАН і, прийшовши до ви-сновку, що статут Академії не забезпечує права української мови, постановила, щоб усі без винятку наукові праці Академії друку-валися українською мовою або однією з 4-х мов (французькою, англійською, німецькою, латинською)» [25]. Повідомила преса і про новий Статут УАН, ухвалений Директорією 3 січня 1919 р., що був прийнятий без відома самої Академії наук. За ним фактично скасо-увалися демократичні права, зафіксовані у попередньому статуті, автономність від державної влади, зобов'язання при затвердженні дійсних членів Академії складати присягу на вірність Українській Народній Республіці. Крім того, в газеті «Трибуна» було надруко-вано низку матеріалів з критикою діяльності дійсних членів УАН. Зокрема, В. І. Вернадського звинувачували у проведенні в Україні політики обрусительства і в намірах зробити з Національної бібліо-теки «російський П'ємонт» [29].

Варто відзначити, що загалом у тогочасній київській періодиці містилося мало релевантної інформації про УАН та інші наукові установи України, що свідчить про несприятливі умови для розвит-ку науки за Директорії.

Досліджувана преса також є важливим джерелом вивчення розвитку української мови за доби УНР. Газетні публікації на теми мовної політики того періоду можна поділити на кілька груп:

- тексти Закону про державну мову Ради Народних Міністрів та інших офіційних матеріалів, що виходили як із центральних, так і з місцевих державних органів влади та установ;

- матеріали, написані безпосередньо працівниками редакцій газет;

- матеріали про діяльність Ради Народних Міністрів, її струк-тур, просвітницьких, культурно-освітніх установ щодо впроваджен-ня Закону про державну мову в життя;

- кореспонденції, дописи, листи з різних регіонів, окремих на-селених пунктів, установ про хід виконання закону про рідну мову.

Особливо цінною в київських газетах є конкретна інформація про успіхи і недоліки цієї роботи. На їхніх шпальтах докладно ви-кладено зміст Закону про державну мову. За Законом, державною

мовою в УНР вважалася українська мова. Тому всі зносини урядових, громадських, судових, військових установ між собою і по інстанціях повинні були обов'язково здійснюватися цією мовою. Приватним особам дозволялося звертатися до цих установ рідною мовою [9].

Чимало публікацій присвячено історії прийняття законопроекту про статус української мови як державної [40]. Зокрема, наголошувалося, що українська мова має бути технічною мовою у всіх сферах суспільного життя, починаючи від побуту і закінчуючи сферою науки та мистецтва [19]. Заслуговує на увагу стаття в газеті «Слово» від 31 грудня 1918 р. про історію перекладу українською мовою Біблії [5].

Преса повідомляла також про наказ Осадного корпусу № 4 від 31 грудня 1918 р. щодо українізації вивісок у Києві. Згідно з наказом, до 18 січня 1919 р. під страхом покарання усі вивіски на громадських і приватних закладах потрібно було змінити на українські [23]. Крім того, у періодиці надруковані тексти, що подавали правильне написання українською мовою вивісок [33].

За газетними публікаціями, ставлення до прискореної українізації, зокрема термінової заміни вивісок у столиці, було аж ніяк неоднозначним. У російськомовних виданнях систематично з'являлися матеріали, автори яких намагалися аргументувати свою позицію щодо непродуманої насильницької українізації, неприхованої відрази до культурної спадщини окремих діячів Директорії. Так, у газеті «Последние новости», в одній із кореспонденцій зазначалося, що одна справа — голий принцип, а інша справа — його практичне здійснення. Одночасне перефарбування і перероблення вивісок у всьому місті майже неможливі через суто технічні причини, недостатню кількість робочих рук і матеріалів для швидкого проведення цієї операції [6].

У київських газетних виданнях містилися і матеріали про розвиток української літератури за Директорії. Формування нового українського письменництва розглядалося у загальноєвропейському контексті, зокрема, враховувався вплив конкретних політичних і соціально-економічних процесів у державах, до яких входили українські землі. Зазначалося, що українська література характеризується співіснуванням різних стильових напрямів і течій, «життєвою на-

родною мовою», демократизмом, «мужиколубством», оригінальністю та світським характером. Питання розвитку української літератури особливо широко висвітлювалися на шпальтах газет «Відродження», «Нова Рада», «Трибуна», «Український тижневик» та ін.

Як свідчить аналіз газетних матеріалів, досліджуваний період характеризується подальшим зростанням персоніфікованих матеріалів і висвітленням творчого доробку українських письменників. З точки зору наявності в цих публікаціях релевантної інформації особливий інтерес для дослідника становлять матеріали газетної періодики про їхнє життя і творчість.

Основними темами зазначеної проблематики були відзначення ювілейних дат громадської і літературної діяльності українських письменників, ознайомлення суспільства з творами українських митців, критичні огляди їх літературного доробку. Періодичні видання докладно інформували громадськість про підготовку і відзначення 25-річчя громадської і літературної діяльності поета Миколи Вороного, а київська газета «Ставка» від 1 січня 1919 р. присвятила цілу сторінку цій події.

Помітне місце в тогочасній київській періодиці займали матеріали про здобутки тогочасних українських письменників. Серед них — більшість публікацій з проблем розвитку поезії: анотації, рецензії, повідомлення про вихід книжок.

Привертають увагу критичні огляди творчості українських письменників. За жанровою ознакою більшість публікацій — це статті і нариси, що містять аналіз літературного доробку тогочасних митців. Глибоко змістовною є одна з рецензій-оглядів Юрія Іваніва-Боженка (Іванова) на збірку «Сонячні кларнети» Павла Тичини, де відзначалося, що поет у своїй творчості йде власним шляхом, в якому розуміння національності і творча індивідуальність злилися «в один великий потяг до символізму і не до символізму повторюю чого чуже, а до сполучення зі світовим, із західним символізмом» [12].

Змістовні матеріали про письменницький доробок трапляються на сторінках київських газет «Відродження», «Народня воля», «Нова Рада», «Ставка», «Український тижневик».

Таким чином, тогочасна газетна періодика активно сприяла становленню як української поезії, так і літературної критики, а отже, й культури загалом.

У періодичних виданнях міститься група матеріалів, в яких відомі українські митці намагалися з'ясувати роль і місце інтелігенції, зокрема періоду Визвольних змагань, у вихованні у громадян національної самосвідомості, у відродженні духовності та історичної пам'яті українського народу. Наприклад, у багатьох пресодруках у січні 1919 р. було опубліковано умови конкурсу для написання найкращої популярної брошури для простого народу на тему «Чому ми хочемо самостійної України». Переможець конкурсу мав отримати 2000 крб [17].

Помітне місце на сторінках періодичних видань відводилося матеріалам про розвиток мистецтва і в добу Директорії. Тогочасні публікації на теми мистецького життя можна умовно розподілити на такі групи джерел:

- матеріали, що стосуються публікацій і коментування рішень Директорії;

- публікації, які висвітлюють діяльність українських театрів, національних хорів, капел, кобзарів тощо.

У зазначений період в київській періодиці найширшого резонансу набули теми подальшого розвитку національного театрального і музичного мистецтва.

Тогочасна періодика містить чималий масив публікацій з проблем подальшого розвитку національного театру. Зокрема, газета «Україна» вмістила інформацію про подану Театральним відділом до Міністерства мистецтва та національної культури низку нових законопроектів. Серед них: «Про додаткові асигнування Державному Народному театрові», «Про утворення державних інструкторсько-режисерських курсів», «Про утворення українського культурно-просвітнього кінотеатру», «Про Державний оперний театр», «Про мандрівні народні театри», «Про театральну комору», «Про мандрівний селянський театр», «Про субсидію Вищому музично-драматичному інституту імені М. В. Лисенка з метою поширення українського мистецтва» [26]. Також у київських газетних виданнях трапляються інформаційні повідомлення про скасування Директорією Закону гетьманського уряду від 18 листопада 1918 р. «Про заснування державного симфонічного оркестру» й ухвалення Закону Директорії від 24 січня 1919 р. про створення Української республіканської капели, про закриття Молодого театру у зв'язку з браком коштів тощо.

Окрім того, у періодиці з'явилось повідомлення про доручення Симона Петлюри композиторові Кирилові Стеценку створити упродовж двох днів український хор у складі 100 осіб для поїздки в Париж із низкою концертів. Хор мав виїхати разом з українською делегацією на Паризьку мирну конференцію [38].

Окрему групу становлять публікації про розвиток кобзарського мистецтва в Україні. Столична періодика містила матеріали про кобзарський концерт 15 січня 1919 р. для вояків 1-го куреня 2-го полку Січових стрільців, де наголошувалося, що треба частіше торкатися кобзарською думою козацького серця, частіше образами славного (хоча часами й сумного) минулого запалювати молоду кров, і тоді можна бути певним, що вороги зустрінуть належну відсіч з боку наших юнаків і вільне життя України буде забезпечене [16].

У досліджуваній період певне місце на сторінках столичної періодичної преси відведено розвиткові пам'яткоохоронного процесу. Вивчення матеріалів київських пресодруків зазначеного часу як інформаційного джерела розкриває основний зміст і тенденції, напрями охорони пам'яток старовини і мистецтва в загальному контексті політичних, соціально-економічних, культурних перетворень у період УНР. Відзначимо, що після повалення гетьманського режиму в грудні 1918 р. і після приходу до влади Директорії в Україні склалося вкрай напружене внутрішньополітичне становище, яке характеризувалося відсутністю чіткої системи виконавчих органів влади, постійними переїздами Директорії, — усе це порівняно з попереднім періодом обмежувало можливість цілеспрямованої роботи на ниві збереження історико-культурної спадщини. Крім того, багато державних і громадських пам'яткоохоронних органів, які були створені за Центральної Ради і Гетьманату, в зазначений період припинили свою діяльність. З'явилось чимало проблем щодо організаційного і фінансового забезпечення пам'яткоохоронної галузі. Однак, незважаючи на все, і в цю добу охорона пам'яток історії та культури залишалася важливим напрямом культурного будівництва в Україні. Тогочасні київські видання містять низку публікацій з проблем розвитку пам'яткоохоронного процесу.

Питання збереження пам'яток старовини і мистецтва постійно висвітлювали газети «Відродження», «Народня воля», «Нова Рада», «Україна», «Українська ставка». Проблематика опублікованих газетних матеріалів була різноманітною: заходи уряду щодо охорони

Софійського і Володимирського соборів та Андріївської церкви у Києві, фінансова допомога Подільському церковному історико-археологічному товариству, відновлення діяльності пам'яткоохоронних структур, організація охорони культових пам'яток, розвиток музейної справи тощо. Так, у столичній періодиці Директорії повідомлялося, що в січні 1919 р. на доповідь С. Петлюри було ухвалено асигнувати 500 000 крб для впорядкування могили Т. Шевченка. При цьому С. Петлюрі надавалося право створити із представників різних зацікавлених відомств і органів місцевого самоврядування спеціальну комісію, яка б взяла на себе догляд за могилою Великого Кобзаря [20]. Київські газети інформували громадськість про те, що на початку 1919 р. уряд УНР доручив доцентві Київського університету Йосипу Пеленському розробити законопроект про створення центрального органу охорони пам'яток культового призначення. Справа в тому, що Відділ охорони пам'яток церковної старовини Міністерства віросповідань, який діяв і за Директорії, опікувався раритетами лише православної Церкви в Україні. Охороною реліквій інших культів він не займався. У зв'язку з цим було вирішено створити спеціальне відомство, яке б піклувалося збереженням пам'яток усіх культів в Українській Народній Республіці [36].

Тогочасна періодика також містила інформацію про зацікавленість уряду та Директорії розв'язанням проблем створення Українського національного музею (УНМ).

Зокрема, 15 січня 1919 р. Директорія прийняла до розгляду поданий міністром народної освіти УНР Іваном Огієнком проект статуту УНМ. У ньому зазначалося, що УНМ як державна науково-просвітницька установа створюється з метою збирати пам'ятки старовини і мистецтва, науково їх обстежувати і давати можливість користуватися ними для потреб науки і мистецтва. У проекті обґрунтовувалася структура музею, визначались основні засади та напрями його діяльності, джерела фінансування. Обумовлювалися також принципи організації управління майбутньої провідної музейної установи України. Разом із проектом статуту УНМ до Директорії надійшов проект штатів та бюджету музею на 1919 р. [24].

Важливе місце на сторінках газетної періодики займали публікації, присвячені розвитку українського книговидання за доби Директорії УНР.

Як свідчить аналіз досліджуваних видань, у зазначений період найбільше публікацій присвячено випускові літератури агітаційно-пропагандистського характеру. Водночас зменшилася питома вага газетних матеріалів про видання наукової, науково-популярної літератури, шкільних підручників та навчальної літератури.

Столична періодика проблеми друкування книг і журналів висвітлювала переважно у матеріалах рубрики «Хроніка». Київські пресодруки регулярно розкривали процес видання підручників для початкової і середньої школи. Так, повідомлялося про випуск підручників з граматики С. Черкасенка і С. Чепіги [21]. В газеті «Українська ставка», в кореспонденції «Об'єднання видавництва», зазначалося, що з метою збільшення випуску книжкової продукції в Україні 3 січня 1919 р. у Києві проведено збори представників київських і окремих регіональних видавництв, як-от: «Вершигора», «Грунт», «Друкар», «Сіачч», «Шлях», Товариство «Шкільна освіта». Збори ухвалили рішення закласти спілку українських видавництв [27]. У київській газетній періодиці є повідомлення про видання навчальної наукової і художньої літератури, зокрема в газетах «Робітнича газета» [7], «Україна» [15], «Ставка» [8]. На нашу думку, особливий інтерес для фахівців представляють джерела, що містять дані про розвиток українських друкованих видань у зазначений період. Серед них цінною є стаття В. Старого «Здобутки нашого друкованого слова за 1917—1918 роки» в газеті «Трибуна» [34]. Привертають увагу також публікації про заснування і діяльність київських російськомовних газет «Заря», «Киевлянин», «Киевское слово», «Киевская газета», «Киевские отклики», «Киевское слово» [28].

Однією з важливих тем у контексті завдань зі створення інформаційного поля в Україні визначалася проблема контролю за діяльністю друкованих органів.

Майже вся тогочасна київська періодика повідомляла громадськість про затвердження Директорією ухваленого Радою Народних Міністрів Закону «Про пресу» [11] і прийняття РНМ законопроекту про Головну книжкову палату [14]. За Директорії була розроблена і розіслана для цензорів інструкція щодо контролю за діяльністю періодичних видань. Для контролю за роботою друкованих органів створено Цензурну колегію при Міністерстві преси і пропаганди Директорії. В її обов'язки входила попередня перевірка матеріалів

періодичних і неперіодичних видань (газет, журналів, книжок, брошур, мап та інших форм друку) [39]. Крім того, Колегія мала вивчати настрої преси, її ставлення до урядових установ Директорії УНР.

У період існування Директорії були заборонені окремі російськомовні газети. Зокрема, газета «Киевская мысль» була закрита головним чином з метою реквізиції приміщення редакції для потреб нової влади і за антиукраїнську пропаганду. В одному з інтерв'ю міністр преси й пропаганди Осип Назарук, визначаючи роль і місце цензури в політичному і культурному житті України, повідомив, що одним із найважливіших завдань цензури є заборона агітації проти української самостійності [30].

На шпальтах досліджуваних пресодруків з'являються критичні матеріали щодо центральних інформаційних служб, які не зуміли раціонально організувати свою діяльність в Україні. Як свідчить аналіз київської газетної періодики, через ті чи інші причини багато проектів щодо розвитку українського друкованого слова так і не змогли реалізуватися.

Отже, тогочасні київські пресодруки, зважаючи на певні історичні умови, в яких вони діяли, містять значний інформаційний потенціал щодо державної політики в релігійній сфері, розвитку національної освіти та науки, української мови, українського мистецтва, українського друкованого слова у добу Директорії УНР.

1. *Брошин*. Школьное дело / Брошин // Новое слово. — 1920. — 15 мая.
2. *Брут Х.* Українська освіта в 1918 році / Х. Брут // Україна. — 1919. — 19 січ.
3. *Брут Х.* Українська освіта в 1918 р. / Х. Брут // Україна. — 1919. — 30 січ.
4. В Міністерстві освіти // Трибуна. — 1918. — 26 груд.
5. *В. С.* З історії українського перекладу св. Письма / В. С. // Слово. — 1918. — 31 груд.
6. Вывески // Последние новости. — 1919. — 3 янв.
7. Видавництво «Криниця» // Робітнича газета. — 1919. — 7 січ.
8. Видавництво «Сяйво» // Ставка. — 1918. — 22 груд.
9. Вісник Державних законів. — 1919. — 18 січ.
10. *Грушевський О.* Університет для студентів / О. Грушевський // Трибуна. — 1919. — 3 січ.
11. Закон про пресу // Народня воля. — 1919. — 1 січ.
12. *Іванів-Боженко Ю. П.* Павло Тичина. Сонячні кларнети / Ю. П. Іванів-Боженко // Україна. — 1919. — 19 січ.

13. К аресту митрополита Антония и архиепископа Евлохия // Последние новости. — 1919. — 7 янв.
14. Книжна палата // Україна. — 1919. — 30 січ.
15. Книжна полиця // Україна. — 1919. — 26 січ.
16. Кобзарський концерт // Українська ставка. — 1919. — 21 січ.
17. Конкурси // Українська ставка. — 1919. — 3 січ.
18. *Майданський І.* Православіє і УНР / *І. Майданський* // Нова Рада. — 1919. — 16 січ.
19. Мова народна — шлях до душі народній // Слово. — 1918. — 28 груд.
20. Могила Шевченка // Українська ставка. — 1919. — 12 січ.
21. *Мухалов М.* Шкільні підручники / *М. Мухалов* // Книгар. — 1919. — № 18. — С. 1152—1153.
22. *Надеждин Б.* Како́й смысл / *Б. Надеждин* // Слово. — 1918. — 15 груд.
23. Наказ по осадному корпусу від 31 грудня 1918 р. // Українська ставка. — 1919. — 2 січ.
24. Національний музей // Україна. — 1919. — 19 січ.
25. Наші Академіки. В. Вернадський // Трибуна. — 1918. — 29 груд.
26. Нові законопроекти в театральній справі // Україна. — 1919. — 16 січ.
27. Об'єднання видавництв // Українська ставка. — 1919. — 4 січ.
28. *Островнова.* Киев в прошлом / *Островнова* // Последние новости. — 1919. — 13 янв.
29. *Перфецький Є.* Лист до редакції / *Є. Перфецький* // Україна. — 1919. — 29 січ.
30. Про становище преси // Українська ставка. — 1919. — 3 січ.
31. Рідна школа // Український тижневик. — 1919. — 22 січ.
32. *Річинський.* В справі Всеукраїнського церковного собору / *Річинський* // Нова Рада. — 1918. — 22 груд.
33. *Старий В.* Вы _____ терминология / *В. Старий* // Последние новости. — 1919. — 11 янв.
34. *Старий В.* Здобутки нашого друкованого слова за 1917—1918 роки / *В. Старий* // Трибуна. — 1919. — 1—2 січ.
35. *Сумцов М.* В церковних колах / *М. Сумцов* // Трибуна. — 1919. — 25 груд.
36. Україна. — 1919. — 2 лют.
37. Українське селянство і революція // Україна. — 25 січ.
38. Український хор у Парижі // Українська ставка. — 1919. — 4 січ.
39. Ф.1113 — Міністерство преси і пропаганди УНР, оп. 1, спр. 4. — Арк. 3.
40. *Х-ко А.* Про державну мову на Вкраїні / *Х-ко А.* // Українська ставка. — 1919. — 2 січ.